

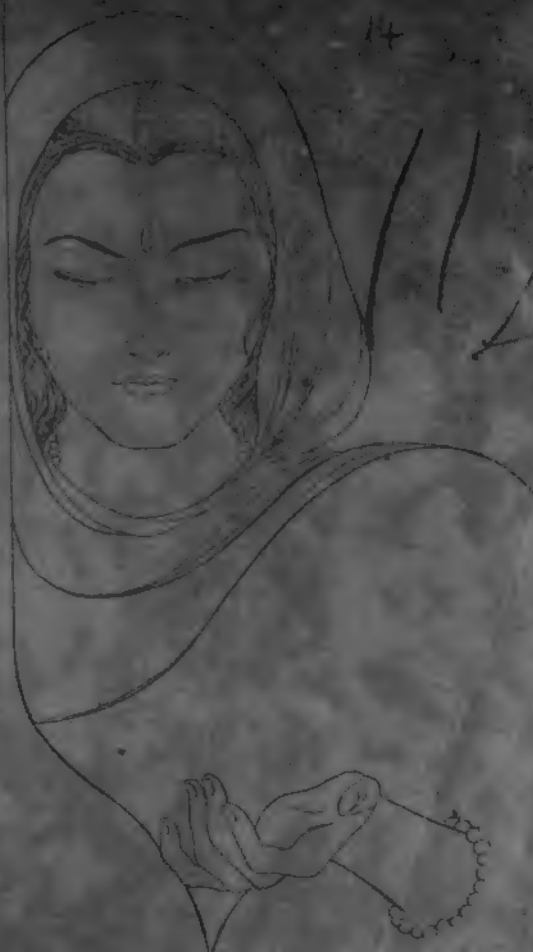
ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਏ

ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ: ਭਗਵੰਤ ਸਾਹਿਬ

ਸਟੂ

14

IV
1943

112

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રાંશાલય
[ગુજરાતી કોપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૪૨૮૩ કિમત

પ્રથનામ માર્ચ ૧૯૫૮

વર્ગીક ૪૫૨

મીરાં હરિની લાડણી

પ્રથમ રાજસ્થાનના ઇતિહાસમાં ભગવદ્-ભક્તિની જગદગતી જ્યોત સમી મીરાંબાઈ અને ૧૫૦૦-૧૫૫૦ વચ્ચે પાતાળી યુનિત

વાલીની કિરણાવહિથી રાજસ્થાન અને ગુજરાતને દીપાવી મળે, 'અલ્પિયર માટે મેડનું છે, ને આસદિયું ચિત્તોડ' એમ એ સ્વયં ગાઈ મળે છે. મેડનાના સુપ્રસિદ્ધ રાજ દ્વાના દ્વિતીય કુમાર રત્નચંદની એ કુંવરી. વીરમજીના કુમાર વીર જયગજ સહોડની એ મોકાની દીકરી. એને ભગવાનનાં લાડીલાં પરમ ભક્તો. માત્ર માત્ર પૈદી થયાં ચિત્તોડના સિયોદિયા રાજાઓ અને મેડનાના સહોડ રાવના સોદીના સંગેષ આહુ કરતા. રાજ કુંડની કુંવરી હંસાકુમારી ગેવાડના રાજા લાખાને પરણાવી હતી, તે મીરાં રાજા માંગાના કુમાર ભોજરાજીને પરણાવી હતી.

મીરાંની માતા મીરાંતા અવધાણીમાં જ ગુજરી ગયાં હતાં. એને ઉછેરી હતી દાદા ભક્ત રાજ દ્વાજીએ. દાદાનું ભક્તિમય જીવન મીરાં અને જયમજીનું આયુ આગેદશક હતું. રાધાવત્સલ્ય સંપ્રદાયના આચાર્ય દ્વિતકરિ-વંશનો જયમજી શિષ્ય થાય. એ સંપ્રદાયમાં એક ઉચ્ચ કોટિના ભક્ત પરીકે જયમજીનું સ્થાન છે અને એનાં મંથા-ગંધ રસમય પદો-કીર્તનો એ સંપ્રદાયમાં વ્યાપક છે. મીરાંનો તો માર્ગ થ નિરાળો હતો. એ કોઈ સંપ્રદાયની ધૂસરીમાં બંધાયું ન હતી. એ તો હતી—

‘મીરાં હરિની લાડણી રહેતી સંત હજાર.’

પણ આખરે તો ધર્મ દ્વિ કમ્યા પરકીયમેષ એ કાલિદાસની વ્યાપક લોકોક્તિએ મીરાંનું વાજાન સુપ્રસિદ્ધ સાંગા રાજાના કુમાર ભોજરાજને થયું. મીરાં પરણીને વીર બુધિ ચિત્તોડમાં સિધાવી; અને ૧૫૧૭.

રાજાને મીરાંની ભગવદ્ભક્તિ અને અનન્યતા તથા સાધુચંતોના અસંગમાં રહેવાની અત્યાસક્તિ ન દુષ્ટિ. એણે ધમપછાડ શરૂ કરી. અનેક ઉપાયો કર્યો. મીરાંનો તો એક જ જવાબ હતો:

- ‘રાજાજી, મેં તો ગોવિંદજી ગુણ ગાયાં;
- ચરણાશ્રિત કે નેમ હમારે, નિત ઉઠી દરગજી બસ્યાં.
- હરિમંદિરમેં નિરન કરાયાં, મૂઠરિયા ધમકાંયાં;
- રામ નામ કે આજ બસાયાં, ભવસાગર તર બસ્યાં.
- યદ્ય સંસાર ખાડકી કાંટા, જ્યાં સંજન નદિ બસ્યાં.
- મીરાં કહૈ પ્રભુ ગિરધર નાગર નિરખ પદખ ગુણ ગાયાં.’

મીરાં પ્રભુમાં વધુ અને વધુ તનમય થતી જાય છે. એ તો ગિરધર નાગરને વરી છે, એના સોભાન્યતા રાજગાર થયો છે અને

‘પદપદ તેરા રૂપ નિહાડે નિરખ નિરખ સુખ પાતી,
મીરાં કે પ્રભુ ગિરધર નાગર હરિચરણાં ચિત રાચી.’

એમ ગિરધર નાગરના પિરહમાં એ ગૂંચે છે. સીનાનાથના તલસાટમાં એની રાત્રિઓ ઉભાગરાઓમાં ભલે છે:

‘નીકલેરી નહિ આવે સારી રાત. કિંમ વિધ હોઈ પરબાત.
ચમક ડહી મુપને મુધિ બૂલી, ચંદ્રકલા ન મુકાત.
નલક નલક જિવ જીવ હમારો, કબરે મિલે દીનાનાથ...

અને ઉત્તરેત્તર આજ તલસાટ મીરાંને ગિરધર ગોપાલમાં અનન્યતાની પરા કોટિએ લઈ બધ છે.

પણ એવાં વર્ષમાં જ મીરાંનો લૌકિક પતિ આ લોક ત્યજી પરલોકને પંથે સિધાવ્યો અને મીરાંને એના અલૌકિક ભોલાગ્યને માટે છૂટી કરી ગયો. તે પછી સને ૧૫૨૮માં રાણા આંગો અને મીરાંનો પિતા તેમજ કાકો પણ વીરગતિને પામ્યા. મીરાંના દિયર રતનસિદ્ધ ચિત્તોડની ગાદીએ આવ્યો, તે પણ ચાર જ વર્ષમાં વીરગતિને પામ્યો અને ચિત્તોડના ઇતિહાસને ભજાદેવથી કલંકિત કરનાર રાણા વિક્રમાદિત્ય ગાદીએ આવ્યો.

એણે તો મીરાંને પજવણામાં આમી જ ન રાખી. મીરાંને વારવાને એણે અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પણ મીરાંનો તો એક જ નિશ્ચય હતો:

‘એવે તો ગિરધર ગોપાલ હ્રમરો ન કોઈ,
જા કે સિર ચોર મુકુટ મેરો પતિ મોઈ.’

મીરાંના નિયકર્મમાં હવે ભગવત્સેવા અને કીર્તન સિવાય અન્ય કાંઈ જ નથી. એના આઠે પહોર અનન્યતાની મસ્તીમાં જ ચીત છે:

‘મૈ તો છડી તુમરે છમિ ઉપર,
જે ન છકે તેરે નામની હૈ.’

મીરાં ગિરધર ગોપાલની છબી ઉપર છડી બેસી છે. એનાં અંગેઅંગે એ નંદનંદન ગિરધર ગોપાલ અણહણી બેઠે છે. એના લેશ પણ વિરહ એને થેલી બનાવી મૂકે છે. એ આરબજારી ગ્રાસી બેઠે છે:

‘બસો મોરે નૈનનમો નંદલાલ.
મોહની મૂરતિ સાંવરી સૂરત નૈના અને મિયાગ,
અધર સુધારમ મુરલી રાગતિ, ઉર બેજાની માલ.’

રાજગદીમાં મીરાં પાતાના એક જુએ આવેલા રાજમંદિરમાં ભગવત્કાજિમાં મસ્તાન બની મહાલી રહી છે. સંતોનાં ટોળેટોળાં જીમરાય છે, એ ગદ્યાને તે ભગવત્તામ સંબળાવી રહી છે. આ ઘાટાં રાણા વિક્રમાદિત્યને ઝર જેવાં થઈ પડે છે. મીરાંને તેમાંથી વારવાને તે અનેક ઉપાયો મેળે છે. પણ મીરાંને તો—

ગોવિંદો પ્રાણ અમારો રે, મુને જગ લાગ્યો આરો રે.
મુને મારો રામજી ભાવે, જીભે મારી નજરે નાવે રે.
મીરાંગાઈના મહેલમાં રે હરિસંતનનો વાસ:
કપડીથી હરિ દૂર થસે, મારાં સંતનકેરી પાસ.’

એટલે સત્સમાગમનો એ ત્યાગ કરતી નથી; અને જિલદું એના સાંવરાના રંગમાં મસ્ત બનતી જાય છે:

‘મૈ તો સાંવરે રંગ રાગી.
‘સાન્નિ સિમાર આંધ પગ મુંધરે લોકલાજ નજિ નામી;
અઈ કુમતિ લઈ સાધુ સંગતિ ભગત રૂપ ભઈ સાંચી.
ગામ ગામ હરિ કે સુન નિસહિન, કાલ વ્યાલ મોં આંચી;
કુલુ મિન સગ જગ આરો લાગત, ઔર આવત સગ કાચી.’

દિન પર દિન આમ લોકલાજ જોઈને મીરાં મસ્ત બનતી જાય છે એ અંકન આખરે ‘વિપનો પ્યાલો રાણે મોકલ્યો રે, દેએ મીરાંને હાથ.
અમૂન આણી મીરાં પી મયાં, જેને રહાય શ્રીવિધનો નાથ.’

પણ હવે મીરાંનું દિલ ચિત્તોડમાંથી છોડી ગયું. રાણાની પદ્મવતી એને વિરત થઈ પડી. એણે ચિત્તોડના પાણીને
 ટપાગ જ ઈંદ માન્યો ને માંદવાગાને કહેવું ચોકલાવ્યું:

‘માંદવાગા માંદ શણગારવે દે, બહું ચો ચો દે કોશ,
 રાણાજીના નેશમાં દે માદે, જગ પીધાનો દોપ.’

અને એ ચાલી નીકળી—

‘કાગિ મેદયો મેવાડ દે, મીરાં ગઈ પશ્ચિમ માંચ;
 સરવ છોડી મીરાં નીમયાં, જેનું માયામાં મનહું ન કાંચ.’

અને ગ્રેમ પશ્ચિમમાં ઔરંગઝેબી દિવ્ય ભૂમિ તરફ એણે મીંટ માંડી:

‘કરુણા મુખિ ક્યામ મોરી,
 મેં તો દોઈ રહી ચેરી તોરી.

દરમણ કારણ બઈ બાવરી, મિરદ ગિયા તન ચેરી,
 નેરે કારણ બેગણ બુઈ, રેની નગર બિચ ફેરી.’

દારકાના રણછોડશયે એનું મન હરી લીધું હતું જ, એ જ એનો આગરનો વિસામો હતો:

‘મેરો મન હર લીના વાગ રણછોડ.

રાગ રણછોડ, પ્યારા રંગીલા રણછોડ.
 કેશવ માધવ શ્રી પુરુષોત્તમ, કુચેર કચાલુડી બેડ.
 મુંબ એકે ગદા પદ્ય મિરાજે, ફુટગદી કળ્ય કોર.
 આમપામ રત્નાગર સાગર મોમતીજી કદે કલોલ.
 ધબ પનાકા બહુ ત્યાં ફરકે, આલર કરત ગકલોળ.’

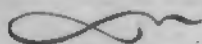
એની પ્રભુચિરદની જવાબા ઉઠીપત બની જુદી હતી:

‘ક્યામ મિલણ કે કાજ સખી, મેરે
 આરતિ ઉર આગી રી.

તલકત તલકત કલ ન પલત હે, મિરદ બાણ ઉર લાગી રી,
 મીરાં વ્યાકુળ આને ઉકળાણી, પિયા કી ઉમંગ અતિ લાગી રી.’

આગર મુખી મીરાં દારકાનાથનાં ચરણમાં જ રહી અને વિરામ પામી.

કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી

ચિત્રાનુક્રમ

- ૧ મીરાં કે પ્રભુ ચિરધર નાગર
- ૨ બકિતમુગ્ધ મીરાં
- ૩ મેરે તો ચિરધર મોપાલ
- ૪ આરતી
- ૫ વિપપાન
- ૬ બસો મોરે નૈનન મેં
- ૭ મીરાંનું નૃત્ય
- ૮ મેવાડવાગ
- ૯ દરશનપ્યાસી
- ૧૦ પ્રેમહીવાની મીરાં

- ‘પલપલ તૈરા રૂપ નિકાશ’
- ‘નિહલડી નહિ આવે આરી રાન’
- ‘મેરે તો ચિરધર મોપાલ’
- ‘મેં તો છડી નુમરે કળિ ઉપર’
- ‘વિપનો પ્યાસો રાણે મોકલયો દે’
- ‘બસો મોરે નૈનન મેં નંદલાલ’
- ‘મેં તો માંવે રૂમ રાચી’
- ‘માંદવાગા માંદ શણગારવે દે’
- ‘કરુણા મુખિ ક્યામ મોરી’
- ‘ક્યામ મિલણ કે કાજ સખી’

श्री शशीपाया भट्टने

श्रीशं के प्रभु गिरधर नागर
Dedication

बस बस मेरा बस निहाई गिरल गिरल मुझ पारी :
श्रीशं के प्रभु गिरधर नागर, हरि बरौं चित राखी ॥

मेरादीवानी सीरा
Mira in Ecstasy

राम मिलन के काम सखी, मेरे ।
भारति उर जागी सी ॥
सकलता सकलता कल न परत है, निरह भाग उर लागी सी ।
निज दिन वेष निहारै पीब को, पलक न पल भरि लागी सी ॥

व्रक्षन्वाली
In Quest

करणा सुनि स्वास मोरी।
मैं तो होइ रही बेरी बेरी॥
दर्शन कारण भई आवरी, निरह बिधा तम बेरी।
अजहूँ न मिथ्या राम अविवाही, दन-बल बीच निरिहरी॥
राऊँ नित डेरी डेरी॥

मेवाड़ त्याग Leaving Mewar

सावित्रिका साहि लक्ष्मणरजे दे, जायुं सो सो रे कोल ।
राजाजीमा बेसमां दे मारे, जल दे पीसनी गोब ॥
बाबो मेल्थो मेवाड़ दे, मीरां गई पश्चिम सांय ।
सरन छोड़ी मीरां नीलनी, जेनु मायामां सनहुं न काय ॥

मीरांमृ दृष
Mira Dancing

मैं तो लीबरे रंग लीबी ।
साजि मिगार बौध पग चुँधक, लोक-लाज तजि नाथी ॥
धई कुमति लई साधु संगति, भगल रूप मई मोची ।
मीरां श्री गिरधरन आल मैं भगति रहीती जीबी ॥

बसो ओरे तेजस में नैबलाल
Lure of the Lute

बसो ओरे तेजस में नैबलाल
मोहनी धूरति लौवरी मूरत, नैना बने बिसाल ।
अफर सुभारत मुरली रात्रति उर बैजन्ती भाल ॥
सुर भेटिका बटि तट लोभित, नूपुर सबर रथाल ।
मीरा प्रभु मंतन सुखदार्ढ, भगत नल्ल गोपाल ॥

विषपात्र
The Poison-Cup

विषजी प्याली राजे मोहनको देओ राजी नीरनि हाथ ।
अमृत खानी नीरों पी कवां, केने कहाय भी वैकुण्ठाथ ॥

आरती
Devotion

मैं तो लकी तुमरे कबि उपर ।
जो न लके तेरे नामनी है ॥

‘मेरे तो गिरधर गोपाल’
Girdhar Gopal

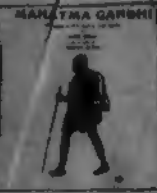
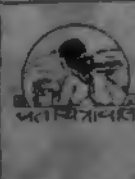
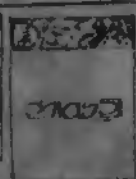
मेरे तो गिरधर गोपाल, दूसरो न कोई ।
आ के सिर मोर झुकट मेरो पति सोई ॥
भगति देखि राजि हुई, जगत देखी रोई ।
दासी मीरां कल गिरधर, लारी अब मोही ॥

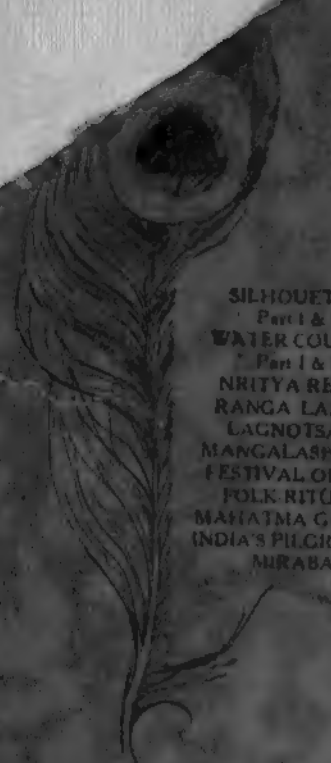

भक्तिमूर्त्यु मीरा
Ranee Mira

मीरामही माँह आवे पानी रात, कित बिब होइ परभात,
बसक उठी छुपने बुधि भूली, चन्द्रकला न लुहात.
भइ है दिवानो मन मूष भूली, कोह न जानी म्हारी बात,
मोरा कई बीमी मोइ जाले, मरण जीवन उन हाथ.

SILHOUETTES
Part I & II
WATER COLOURS
Part I & II
NRITYA REKHA
RANGA LAHARI
LAGNOTSAYA
MANGALASHTAKA
FESTIVAL OF LIFE
FOLK RITUALS
MAHATMA GANDHI
INDIA'S PILGRIMAGE
MIRABAI

In Preparation
SEASONS
GITA GOVINDA

To be had from
Kumar Karyalaya, Ahmedabad
D. B. Taraporevala Sons & Co. Bombay

